

Szabó Dezső és Kolozsvár

A két világháború között Kolozsváron megjelenő *Erdélyi Fialok* – a romániai új magyar nemzedék folyóirata – a korabeli magyar haladó gondolat legjelentősebb képviselőinek az *Ády – Szabó Dezső – Móricz triász*t tartotta. A folyóirat szerint Szabó Dezső a legkritikaibb és legegységesebb magyarságot képviselte, aki a magyarság sorsát a kor egyetemes európai világába helyezve vizsgálta.¹

Az elsodort „író” életművét az irodalomtörténet különbözőképpen értékelte, de kritikusai abban egyetértettek, hogy a kincses Kolozsvárnak, a szülővárosnak meghatározó szerep jutott az életpálya alakításában. Szabó Dezső születésének 125. évfordulóján az író Kolozsváron töltött éveire emlékezünk.

Szabó Dezső 1879. június 10-én született Kolozsváron a *Felsőszén* (később Trefort, majd Victor Babeş) utcában Szabó József törvényészi levéltáros és nemes Mille Mária nyolcadik gyermekeként. A XIX. század utolsó harmadában ez a tájék – a *Felsőszén*, a *Holdvilág* és a *Kő-kert* utca világa – Kolozsvár szegény negyedei közé tartozott, lakói szerény jövedelmű kisiparosok, kiskereskedők, fuvarosok, építőmunkások és földművesek. A gyermek Szabó Dezső ebben a környezetben szívta magában az emberiséget és az egyetemes emberi testvériség érzését.

Az egész Szabó család legkedvesebb foglalatossága az olvasás volt. „Családunkban egész vallásos kultusza volt a magyar irodalomnak – emlékezik ezekre az évekre az író. Bár igen szegények voltunk, a nagy magyar klasszikusok, sőt a kor ünnepelebb költői is díszkötésben, lehetőleg képes kiadásban voltak meg. Esténként (...) összebujtunk anyánk körül, ő mesélt vagy olvasott. Csodálatos, hogy mit jelentettek nekem kezdő gyermekkoromtól fogva ezek a mesélések és felolvasások”.² Az olvasmányok között ott találjuk mindenekelőtt *Jókai Mórt*, *Orbán Balázst*, *Jósika Miklóst*, *Fáy András*t.

A gyermek Szabó Dezsőt anyja gyakran vitte magával a városba és ezek a magyarázatokkal kísért séták valóságos helytörténeti előadások voltak, amelyek bővítették történelmi ismereteit, formálták magyarságtudatát. A séták legtöbbször Erdély legrégebbi sírkertjéhez a *Házsongárdi temető*hez vezettek, de érintették a *Redut-palotát*, ahol 1848 tavaszán kimondták az uniót, Erdély egyesülését Magyarországgal, a *Biasini-szállodát* sok híresség, köztük Petőfi Sándor vendéglátóját, a régi *Nemzeti Színházat*, a magyar nyelv egyik legrégebbi templomát, stb.

Ezeknek a várostörténeti kalandozásoknak a hangulatát az író az emlékirataiban is felidézte: „Mikor leértünk a *Főtérre*, anyám az ő szokott széles kézlendítésével nyitott kaput a lelken: – Ez a világ legszebb tere, fiacskám. Kolozsvár a világ legszebb városa. Majd, ha felnősz, akár merre jársz, ne felejtse, hogy kolozsvári vagy. Itt szebben beszélnek a magyar nyelvet, mint máshol. Ne hozz soha szegényt Kolozsvárra, gyermekem.”³

Kolozsvári éve idején Szabó Dezső emberi fejlődésére, jellemére, hivatástudata alakulására legnagyobb hatást iskolája a *Református Kollégium* gyakorolta. Az akkori Magyarországon kevés alkalmasabb intézményt lehetett találni szabad egyéniségek kinevelésére, mint ezt a *Farkas-utcai*, vastag falú, áhítatot sugárzó ódon kollégiumot.

1887 őszén – jóval a kötelező életkoron túl – beiratták az iskolába, ettől kezdve tizenkét esztendőn keresztül a Kolozsvári Református Kollégium legkitünőbb, színjeles tanulója, az ősi alma mater büszkesége volt. Szabó Dezső mindig tisztelettel és szeretettel írt iskolájáról és tanáraitól. *Dr. Török István* (1849–1919) kollégiumi igazgató, történelemtanár szívét már első elemista korában megnyerte azzal, hogy az évváró ünnepélyen mély átéléssel és nagy sikerrel elszavalta a Szózatot. Kedvenc tanára volt *Kovács Dezső* (1866–1935) magyartanár, író, szerkesztő, később kollégiumi igazgató.

Tanulóévei idején mindig szenvedélyes tudásszomj hajtotta, magyar nyelv és irodalomban és latin nyelvben elért eredményeiért gyakran kapott pénzbeli jutalmat. Született nyelvtelenség lévén elsősorban a latin és a francia gramatika vonzotta. „Rám egészen sajátos hatással

¹ *László Dezső*: Reálisan látó nagy magyarok családfája. *Erdélyi Fialok*. 1934. II. 37–39. old. és *dr. Jancsó Béla*: Szabó Dezső és Szekfű Gyula. *Erdélyi Fialok*. 1935. I. 10–17. old.

² *Szabó Dezső*: Életem. I. Születéseim, Halálaim, Feltámadásaim. Bukarest, 1982. 49–50. old.

³ *Uő.*: Életem 113. old.

volt a latin nyelv – írta. Mintha egy régi életem elfelejtett anyanyelvére bukkantam volna... a klasszikus művek olvasásával is mindig az a különös érzésem támadt, hogy voltaképpen már tudott dolgok emlékezetét idézem vissza”.⁴ Önszorgalomból egyedül megtanult franciául és eredetiben olvasta *Thiers Adolph* (1797–1877) történelmi műveit, amelyek rendkívüli hatással voltak reá, elsősorban *Napoleon* alakja ragadta meg s vált példaképévé.⁵

Tanulmányi eredményei mellett rendkívüli sikereket aratott saját verseivel, ünnepi szavalaival. Felső gimnazista korában a legációk során kibontakozott benne nagy adománya magával ragadó szónoki tehetsége. *Gr. Andrássy Gyula* mondta később róla, hogy *Kossuth Lajos* óta ekkora szónoka Magyarországnak nem volt. Tanárai is nagy pályát jósoltak neki: püspökséget, költői pályát vagy éppen miniszteri széket.

Osztálytársai között kimagasló tehetséget nem találunk, de iskolatársai sorában már ott van a későbbi magyar szellemi élet néhány vezető egyénisége, mint: *Kacsóh Pongrác* (1873–1923) zeneszerző, *id. Granpierre Emil* (1874–1938) író, *Kós Károly* (1883–1977) író, grafikus, építészmérnök stb.

Kolozsváron bontakozóban volt a későbbi író élményvilága. Egy kollégiumi majális alkalmával a *monostori erdőben* egy jókora rőzseköteget cipelő hajlott hátú öreg emberpárt látott. Az elesettség és a nyomorúság szomorú látványa mélyen megrázta a fiatal Szabó Dezsőt: „Ez a perc érintetlen frissességével ott van életem döntő kinyilatkozó eseményei között – vallotta. Ez a két örök népi arc voltak az elrendeltetés hívó szavai. Ez a perc volt *Az elsodort falu* első annunciációja”.⁶

Szabó Dezső számára nagy szellemi gyarapodást jelentettek a *kolozsvári Nemzeti Színház* előadásai. A színház minden évben *Shakespeare-ciklust* rendezett és ezek az előadások még hétköznapiakon is zsúfolt házzal mentek. A társulat vezető színésze *Ecsedi Kovács Gyula* (1839–1899) hatalmas tehetség volt, aki a korabeli kritikák szerint úgy játszotta a Lear királyt, Hamletet, III. Richardot, Coriolanust, Antoniuust, hogy felvette a versenyt Európa legjobb színészeivel. „Ó, mit köszönhettem ennek a színháznak! – emlékezik később az író. Itt nyertem először emberlértámom mély titkait, itt pillantottam meg az emberi végzet ezer arcát, az embertragédia mélységeit”.⁷

A fiatal Szabó Dezsőre a legnagyobb hatást az ősi alma mater mellett a *Házsongárdi temető* gyakorolta. Erdély legrégebb – több mint 400 éves – sírkertjének, szelíd halmainak, büszke márványainak, rozsadás vassírjainak története nemzedékről-nemzedékre élő mitológiaként hagyományozódik a kolozsváriak között. „A temetővel örök barátságot, védszövetséget kötöttem. A kolozsvári temető második anyám, játszópajtásom, gyóntató papom és mély indítá-sú lelki ébresztőm lett. Bármi bántott a temetőn kívüli világban: Temető-anyámhoz (...) futottam. De hozzá menekültem akkor is, ha csendjének mélyebb beszédében akartam megérteni az élet egy-egy különösebb szavát (...) vagy a nagy elhatározások előtt. Ez így tartott egészen az érettségiig, kolozsvári életem határáig”.⁸

Szabó Dezső az 1898-99-es tanévben érettségizett, osztályából a vizsgára 26-an jelentkeztek, akiből 20-an tettek sikeres érettségit. Az írásbeli tételek magyarból: *A magyar nemzet jellemzése*, latinból: *Augustus*, görögből: az *Iliász*, németből: *Siegfried kardja* voltak. Ezen kívül természetesen mennyiségtan is szerepelt az érettségi tárgyak között. A fiatal Szabó Dezső színjelesre érett, a végzetek közül jogi pályára tizenhárman, mérnökre ketten jelentkeztek, egy-egy pedig teológiai, bölcséleti, művészi, vegyészi, vasúti pályára ment.⁹

A fiatal érettségizett diák érezte, hogy be kell váltania anyja és tanárai reményeit és dicsőséges pályát kell befutnia. A feltornyosuló „hivatás-Bábelből” nehezen választott, először a bécsújhelyi katonai akadémiára készült, majd a bécsi keleti akadémia diplomata hallgatója szeretett volna lenni, a lelkipásztorság is felvetődött benne, de végül Kossuth példáját követve a jogászai pályára lépett. Budapestre költözött és beiratkozott az egyetemre.

⁴ *Uő.*: Életeim 285. old.

⁵ *Thiers*: „Histoire de la Revolution, du Consulat et de l' Empire” című művéről van szó.

⁶ *Szabó Dezső*: Életeim. I. 181. old.

⁷ *Uő.*: Életeim I. 340. old.

⁸ *Uő.*: Életeim I. 194. old.

⁹ A Kolozsvári Evang. Reform. Kollégium Értesítője az 1898-99-ik évről. Kolozsvár 1899.

Kolozsvártól a búcsú nehéz volt, de lélekben örök hűséget esküdött a kincses városnak: „Kora reggeltől be az éjszakáig köszáltam – emlékszik vissza e napra. – Bejártam minden helyet, mely valaha érintette lelkemet (...) Beténferegtem az utcákat (...) Kolozsvár és én, én és Kolozsvár: mennyire elválaszthatatlanul egyazon valami volt a kitárt lélekkel ödöngő ifjában (...) Megálltam az *Óvárban* a *Mátyás király* és a *Bocskay háza* között (...) éreztem forró szívem nagy bizonyosságát, hogy bennem is fel, fel az ég felé fog nőni Kolozsvár és koronáját messzi népek fogják látni”.¹⁰

Szülővárosában utoljára 1939 júniusában járt a Református Kollégium negyven éves vendiák találkozóján. Tartózkodása idején *Gönczy László* a kollégium akkori igazgatója, a népes tanári kar, valamint gondolatrendszerének elhivatott kolozsvári katonái: *László Dezső*, *Jancsó Béla*, *Bíró Sándor*, az „erdélyi fiatalok” vették körül. Szabó Dezső ekkor is elsősorban a városra kíváncsi a Farkas utcára, a Házsongárdi temetőre, a Nemzeti Színházra. Megnyugvással tudomásul veszi, hogy: „Kolozsvár nőtt, szépült és ugyanaz maradt (...) egyéniségének legsajátosabb vonása, hogy kívül áll az idő parancsain, a város időfeletti nagy nyugalma érezte”.¹¹

Az erdélyi újságírók a kisebbségi magyarság sorsproblémáit érintő kérdésekkel ostromolták Szabó Dezsőt. Ő mindenekelőtt az egymásra utalt népek összefogását hiányolta a politikai életből: „Örület az – mondta –, hogy Kelet-Európa kis népei, amelyek ugyanazon a külső veszélyek és problémák előtt állnak, ahelyett, hogy egy nagy gazdasági és védelmi összefogásban egymást támogatják, igyekeznek egymást hidegre készíteni a közös halál számára”.¹² Az elszakított magyarság megmaradását szerinte három döntő tényező biztosíthatja: külpolitika-
ilag egy kedvező hatalmi helyzet kialakulása, belpolitikailag a kisebbségi magyarság élettereje, mely megszervezi gazdasági, művelődési, anyanyelvi védelmét, valamint annak a kulturális áramlatnak a hatékonysága, amelyet a magyar művelődéspolitikai kialakítja a magyarországi és a kisebbségben élő magyarság között.

Szabó Dezső az ostromlott *Budapest*en 1945. január 13-án hunyt el. Utolsó napjaiban arról beszélt, hogy a *Gellérthegy* déli lejtőjén szeretne pihenni, ahonnan végig lehet nézni az egész *Budapest*et, amelyet nagyon megszeretett, ennél a városnál jobban csak Kolozsvárt szerette.¹³

Végrendeletében a Kolozsvári Református Kollégiumra hagyta egész könyvtárát, műveinek szerzői jogát, de a második világháború utáni években az író végakarátának nem lehetett érvényt szerezni.¹⁴

Sebestyén Kálmán

Szent Mihály templom

¹⁰ Szabó Dezső: *Életem*, I. 487. old.

¹¹ Szabó Dezső: *Utazás Erdélyben* In: *Pomogáts Béla* (szerk.): *Erdélyi magyar olvasókönyv*. Bp. 1989. 147. old.

¹² Balogh Edgár: *Szabó Dezső magyar logikája*. In: *Szöcs Zoltán* (összeállította): *Szabó Dezső emlékkönyv*. Bp. 1993. 79. old.

¹³ Úr György: *Szabó Dezső utolsó napjai*. In: *Gróth Gáspár* (szerk.): *Az elsodort író*. Bp. 2002. 257. old.

¹⁴ *Kolozsvári József*: *Gönczy Lászlóra emlékezve születésének 110., halálának 50. évfordulóján*. Remény (Kolozsvár), 17–18. szám. 7. old.